



## آیه ۳۴ سوره نساء: تفسیر تطبیقی فضل الرحمن و خامنه‌ای

اسماعیل دانش<sup>۱</sup> و رخسانه دانش<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> دانشگاه رابعه بلخی، کابل، افغانستان (نویسنده مسئول). رایانامه: ismail.danesh43@gmail.com

<sup>۲</sup> پژوهشگر مستقل، پاکستان. رایانامه: kosar.rkhsanh@gmail.com

### چکیده

آیه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء: ۳۴) از مهم‌ترین آیات اجتماعی-حقوقی در تبیین نقش و مسئولیت زنان و مردان در خانواده است که با ظهور چالش‌های جدید، نیاز به بازنگری در تفسیر آن افزایش یافته است. فضل الرحمن، با روش تاریخی-اجتماعی و نظریه دوحرکتی، قوامیت را در چارچوب زمانه نزول تفسیر می‌کند. خامنه‌ای، با رویکرد اجتهادی و عقلانیت اسلامی، سعی دارد از قوامیت فهم متناسب با شرایط اجتماعی امروز ارائه دهد. هدف این مقاله بررسی مبانی روش‌شناختی این دو اندیشمند در فهم و تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که هر دو دانشور، با وجود تفاوت در مبانی و روش‌ها، اتفاق نظر دارند که زن و مرد نسبت به یکدیگر برتری ذاتی ندارند. اختلاف نظرشان این است که فضل الرحمن بر نقش اقتصادی مردان تأکید دارد و بر این باور است که با شرکت زن در تأمین هزینه زندگی، برتری مرد کاهش می‌یابد. خامنه‌ای قوامیت را ناشی از تفاوت‌های طبیعی و مکمل بودن زن و مرد می‌داند و اعتقاد دارد که مردان، بدون برتری ذاتی، مسئولیت تأمین معیشت خانواده را بر عهده دارند.

کلیدواژگان: سوره نساء: ۳۴، قوامیت مرد بر زن، زن در قرآن، حقوق زن

مقاله پژوهشی



### مقدمه

آیه ۳۴ سوره نساء از مهم‌ترین آیات مرتبط با حقوق زن و مرد در خانواده است: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ». در جوامع سنتی، این آیه غالباً به اقتدار و برتری مردان نسبت به زنان تفسیر شده است؛ اما با تحولات اجتماعی و تغییر نقش‌های جنسیتی در دنیای مدرن، این آیه موضوع بحث‌های گسترده‌ای در میان اندیشمندان اسلامی و متفکران اجتماعی قرار گرفته است. تحولات معاصر، به‌ویژه در حوزه حقوق زنان و عدالت جنسیتی، ضرورت بازاندیشی در تفسیر این آیه را دوچندان کرده است. از سویی، این آیه باید با شرایط و مقتضیات زمانه هماهنگ شود و از سوی دیگر، نباید از اصول ثابت و مقاصد شریعت فاصله بگیرد. در این میان، فضل الرحمان و آیت‌الله خامنه‌ای، با تفاوت در مبانی روش‌شناسی، تلاش کرده‌اند تفسیری نوین از این آیه ارائه دهند که هم پاسخگوی چالش‌های معاصر باشد و هم در چارچوب مبانی دینی باقی بماند. هدف این مقاله بررسی مبانی روش‌شناختی این دو اندیشمند در فهم و تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء است.

### آیه ۳۴ سوره نساء از دیدگاه فضل الرحمان و خامنه‌ای

از دیدگاه فضل الرحمان، مفاد آیه ۳۴ سوره نساء این است که مردان نسبت به زنان برتری کارکردی دارند نه برتری ذاتی؛ مردان مسئول کسب درآمد و صرف آن برای زنان‌اند. قرآن غالباً از برتری برخی مردان در ثروت و قدرت و نیز برتری پیامبران بر دیگران سخن می‌گوید و این برتری ذاتی نیست، بلکه کاملاً کارکردی است. اگر زنی به‌واسطه کسب درآمد یا به دست آوردن ارثیه از نظر اقتصادی مستقل شود و در هزینه‌های زندگی مشارکت داشته باشد، برتری مرد خانه به همان نسبت کم خواهد شد، زیرا او به‌عنوان یک انسان هیچ برتری‌ای بر همسرش ندارد. از دیدگاه فضل الرحمان زن و مرد از نظر دینی کاملاً باهم برابرند.

خامنه‌ای در تفسیر آیه مورد بحث توضیح می‌دهد که مسئولیت سرپرستی خانواده برعهده مرد است. مرد موظف است با کار و تلاش نیازهای مالی خانواده را تأمین کند، درحالی‌که دارایی زن متعلق به خود اوست و تأمین معیشت برعهده او نیست. او تأکید می‌کند که این آیه به معنای لزوم اطاعت کامل زن از مرد در همه امور نیست؛ این آیه به معنای سلطه مرد یا تبعیت بی‌قید و شرط زن از مرد نیست. همچنین مرد نیز نباید در همه امور تابع زن باشد. زن و مرد در زندگی مشترک به‌عنوان دو شریک و همراه عمل کنند و برای حفظ تعادل و پایداری خانواده، هرکدام باید

در مواقع لازم از بخشی از خواسته‌های خود گذشت کنند. این نگاه تعاملی و متعادل میان زن و مرد پایه‌ای برای زندگی مشترک موفق است و با طبیعت انسانی و آموزه‌های دینی نیز سازگاری کامل دارد، زیرا زن و مرد تفاوت‌های طبیعی دارد. زن براساس طبیعت و ظرافتی که دارد کارهای سنگین را نمی‌تواند انجام بدهد. انجام کارهای سنگین که با طبیعت و ظرافت زنانگی سازگار نیست نباید زن انجام دهد. حق کار و تأمین معیشت برعهده شوهر است. بنابراین چه زن کار کند و درآمد مالی داشته باشد یا درآمد مالی نداشته باشد زن و مرد نسبت به یکدیگر برتری ندارند؛ مرد مسئول تأمین معیشت زن است.

از دیدگاه فضل الرحمان، مردان نسبت به زنان برتری کارکردی دارند و چون هزینه زندگی و معیشت زن را مرد تأمین می‌کند باید زن از مرد تبعیت کند و اگر زن هزینه زندگی را تأمین کند به همان اندازه برتری مرد خانه کم می‌شود. طبق دیدگاه خامنه‌ای، برتری کارکردی مطرح نیست؛ همه‌جا نباید زن از مرد تبعیت کند و یا مرد از زن تبعیت کند، زیرا زن و شوهر دو شریک و دو تار فیق هستند؛ یکجا مرد کوتاه بیاید و یکجا زن کوتاه بیاید تا بتوانند باهم زندگی کنند.

### نتیجه‌گیری

رویکرد هرمنوتیکی فضل الرحمان در تفسیر آیه «الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ»، به‌رغم نوآوری‌های آن، به دلیل افراط در تاریخی‌گرایی و عدم تفکیک پیام عام و خاص آیه و تأکید بیش از حد بر زمینه تاریخی آیات و اینکه برتری مردان کاملاً کارکردی است، با چالش‌های جدی مواجه است. این دیدگاه از جامعیت، جاودانگی و معنای فراتاریخی قرآن فاصله می‌گیرد و به مفاهیمی تقلیل‌گرایانه منجر می‌شود. خامنه‌ای، در تفسیر آیه «الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ»، بر مبنای اصول قرآنی و نگرش‌های اجتماعی و حقوقی اسلام، به تبیین جایگاه زن و مرد پرداخته است. از دیدگاه او، قوامیت مردان بر زنان در خانواده، به دلیل تفاوت‌های طبیعی زن و مرد و به دلیل مکمل بودن زن و مرد نسبت به یکدیگر است. مردان، به دلیل ویژگی‌های جسمی و روحی، در برخی زمینه‌ها توانایی مدیریت و حمایت بیشتری نسبت به زنان دارند. قوامیت مسئولیت مدیریتی و اخلاقی و تکلیف مرد نسبت به خانواده است؛ فقط به بُعد اقتصادی محدود نیست؛ شامل ابعاد مدیریتی، تربیتی و عاطفی نیز می‌شود. درواقع، مرد به‌عنوان قیم و مسئول خانواده باید در تمامی ابعاد زندگی خانوادگی حضور فعال داشته باشد. قوامیت به معنای پذیرش نقش‌های متفاوت اما مکمل زن و مرد در خانواده و، به‌عنوان یک اصل مدیریتی، ابزار تحقق آرامش، امنیت و استحکام خانواده است.

### منابع

- بدره، محسن؛ میرخانی، عزت السادات؛ و شاکری گلپایگانی، طوبی. (۱۳۹۹). تحلیل و نقد شاکله نظریه تفسیری فضل الرحمن به مثابه مبنایی روش شناختی برای برخی خوانش‌های زنانه نگر از قرآن کریم. مطالعات زن و خانواده، ۸(۲)، صص ۳۵-۹. <https://doi.org/10.22051/jwfs.2020.23273.1932>
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۷۹، ۲۸ شهریور). بیانات در جلسه با جوانانی که تازه ازدواج کرده بودند. خامنه‌ای دات‌آی‌آر. <https://khl.ink/f/21431>
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۴۰۳). روش گرایش و قواعد تفسیری حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای. انتشارات انقلاب اسلامی.
- علاقه‌بندی، فاطمه؛ و عباسی، مهرداد. (۱۴۰۰). مبانی و پیش‌فرض‌های فضل الرحمن در کتاب مضامین اصلی قرآن، مطالعات قرآن و حدیث، ۱۴(۲)، صص ۲۱۱-۱۸۷. <https://doi.org/10.30497/quran.2021.239992.3186>
- علمی، محمدجعفر. (۱۳۸۶). بررسی و نقد نظریه فضل الرحمن در بازسازی اجتهاد در دین، فصلنامه علوم سیاسی، ۱۰(۳۷)، صص ۷۱-۱۴۸.
- علایی رحمانی، فاطمه. (۱۳۸۳). بررسی تحلیلی قوامیت در آیه الرجال قوامون علی النساء. تحقیقات علوم قرآن و حدیث، ۱۱(۱)، صص ۵۱-۲۴. <https://doi.org/10.22051/tqh.2004.3323>
- فضل الرحمان، ملک. (۱۳۹۷). مضامین اصلی قرآن (فاطمه علاقه‌بندی، مترجم). انتشارات کرگدن. (اثر اصلی در سال ۱۹۸۰ م منتشر شده است)
- Esak, F. (1997). Quran, Liberation and pluralism: an Islamic perspective interreligious solidarity against oppression. oxford.
- Rahman, F. (1970). Islamic Modernism: Its Scope, Method and Alternatives. *International Journal of Middle East Studies*, 1(4), 317-333.
- Rahman, F. (1982). *Islam & Modernity, transformation of an intellectual tradition*. The university of Chicago press.